

УДК 349.3:341.231.14:341.6

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2026-52-2-11-30>

**СОЦІАЛЬНІ ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ**

Арсентьєва О.С., Мезеря О.А.

**SOCIAL RIGHTS IN WARTIME:
THE STATE'S POSITIVE OBLIGATIONS AND INTERNATIONAL
LEGAL MECHANISMS FOR COMPENSATION FOR DAMAGE**

Arsentieva O.S., Mezeria O.A.

Повномасштабна війна поставила соціальні права в Україні у фокус не лише внутрішньої соціальної політики, а й міжнародної відповідальності та відшкодування шкоди, адже порушення прав на житло, соціальний захист, медичну допомогу, освіту, працю та гідний рівень життя набули масового й системного характеру. У статті соціальні права розглядаються як такі, що підлягають ефективному юридичному забезпеченню навіть за умов надзвичайних навантажень на державу, а критерій їх дієвості пов'язується зі здатністю публічної влади гарантувати мінімальні стандарти гідності, доступність засобів захисту та практичне відновлення порушених прав.

Методологічною основою дослідження є доктрина позитивних зобов'язань держави та модель «respect–protect–fulfil», яка дозволяє описати воєнний контекст як ситуацію, де «невтручання» є недостатнім, а ключового значення набувають активні регуляторні, організаційні та процедурні заходи щодо вразливих груп. Обґрунтовано, що у воєнних умовах позитивні зобов'язання виступають юридичним стандартом належної поведінки держави, який трансформує формальні гарантії у реальні можливості доступу до допомоги, реабілітації та соціальної інтеграції.

Проаналізовано міжнародно-правову рамку репарацій крізь призму загальних принципів відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння та універсальних стандартів права на ефективний засіб правового захисту і відшкодування. Висвітлено логіку сучасної компенсаційної архітектури, у якій документування й реєстрація шкоди формують доказову базу для майбутніх процедур присудження компенсації, а також окреслено практичні бар'єри реалізації права на відшкодування. Показано, що національні механізми компенсації залишаються сегментованими й не повною мірою охоплюють сукупність майнових і немайнових втрат, пов'язаних із втратою доходів, шкодою здоров'ю, тривалою реабілітацією та психосоціальними наслідками війни.

Запропоновано напрями вдосконалення: уніфікацію підходів до обліку й оцінки шкоди, спрощення доказування для типових воєнних ситуацій, узгодження реєстрів і процедур, а також посилення інституційної спроможності правової допомоги. Доведено, що синхронізація позитивних зобов'язань

держави з національними та міжнародними інструментами компенсації є передумовою реального відновлення соціальних прав і утвердження соціальної справедливості в умовах війни.

Ключові слова: *воєнний стан; Європейський суд з прав людини; збройна агресія; компенсація шкоди; міжнародна відповідальність держави; міжнародний захист прав людини; позитивні зобов'язання держави; репарації; соціальний захист; соціальні права.*

Постановка проблеми.

Повномасштабна агресія росії проти України спричинила глибоку кризу реалізації соціальних прав людини, що проявляється у масових порушеннях права на житло, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, працю та достатній життєвий рівень. Руйнування житлової й соціальної інфраструктури, масштабне внутрішнє переміщення населення, людські втрати та втрата джерел існування зумовили системну соціальну дестабілізацію, яка має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародно-правовий вимір. За таких умов соціальні права постраждалих осіб набувають статусу міжнародно захищених прав, порушення яких тягне відповідальність держави-агресора та формує зобов'язання щодо відшкодування завданої шкоди.

Водночас зазначені процеси засвідчили обмеженість традиційного уявлення про соціальні права як сукупність формально закріплених гарантій, реалізація яких залежить виключно від наявності фінансових і матеріальних ресурсів. В умовах збройної агресії держава постає не лише гарантом, а й ключовим суб'єктом активного відновлення, захисту та забезпечення порушених соціальних прав шляхом запровадження спеціальних механізмів компенсації, соціальної підтримки та реінтеграції постраждалих осіб.

У зв'язку з цим у правовій науці поступово сформувався підхід, відповідно до якого держава не обмежується лише обов'язком утримуватися від порушення прав людини, а несе також активні обов'язки щодо

їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації. Такий підхід ґрунтується на міжнародній концепції «respect – protect – fulfil», відповідно до якої держава повинна поважати права людини, захищати їх від порушень з боку третіх осіб та створювати умови для їх повноцінного здійснення. Зазначена модель була сформульована в практиці органів ООН, насамперед Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, а також отримала розвиток у діяльності Європейського суду з прав людини, який послідовно визнає за державами обов'язок уживати позитивних заходів для гарантування конвенційних прав [1].

У вітчизняній правовій доктрині цей підхід дістав послідовний теоретичний розвиток: під впливом практики ЄСПЛ відбулося переосмислення ролі держави як активного гаранта прав і свобод, здатного перетворювати формально-юридичні приписи на реальні соціальні можливості особи. Відповідно, держава має не лише утримуватися від протиправного втручання, а й формувати належну нормативну базу, створювати ефективні інституційні механізми та забезпечувати матеріальні умови для реалізації прав, насамперед у соціальній сфері [1].

Міжнародні стандарти, сформульовані у практиці Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, підкреслюють, що соціальні права не можуть бути реалізовані без цілеспрямованої державної політики, належного фінансування та постійного моніторингу ефективності соціальних програм. У цьому контексті

позитивні зобов'язання виступають універсальним механізмом поєднання принципу соціальної держави з міжнародними стандартами прав людини.

Отже, сучасне розуміння позитивних зобов'язань держави формується на перетині міжнародних правових стандартів, практики Європейського суду з прав людини та національних доктринальних напрацювань. Саме така синергія дозволяє перейти від декларативного проголошення соціальних прав до їх реальної, процедурно та інституційно забезпеченої здійсненості - особливо в умовах системних криз і надзвичайних викликів.

З огляду на це вбачається необхідним уточнити, як зазначені підходи працюють у ситуації повномасштабної війни, коли порушення соціальних прав набувають масового характеру, а відновлення правового статусу постраждалих осіб неминуче виходить за межі звичайних інструментів соціальної політики і дедалі тісніше пов'язується з питаннями міжнародної відповідальності та репарацій. Саме в такому проблемному полі й окреслюється мета цього дослідження.

Мета статті полягає в комплексному теоретико-правовому обґрунтуванні позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення та відновлення соціальних прав в умовах повномасштабної війни, а також у визначенні міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди (репарацій) і проблем їх практичної реалізації через національні та міжнародні компенсаційні процедури в Україні.

Для досягнення цієї мети доцільно звернутися до еволюції ідеї позитивних зобов'язань у теорії прав людини, оскільки її генеза пояснює, чому держава в сучасному розумінні не може обмежуватися лише

«невтручанням». У межах класичної ліберальної доктрини публічна влада розглядалася переважно як суб'єкт негативних обов'язків, а права людини - як сфера індивідуальної свободи, що потребує насамперед захисту від державного втручання. Однак у процесі соціально-економічного розвитку та ускладнення суспільних відносин стало очевидним, що формального невтручання недостатньо для реального здійснення прав і свобод. Найбільш виразно це проявляється у сфері соціальних прав, реалізація яких є неможливою без активної регулятивної, організаційної та фінансової діяльності держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній теорії прав людини доктрина позитивних зобов'язань розглядається як інструмент трансформації формально-юридичних гарантій у реальні соціальні можливості особи. Особливого значення вона набула в європейській системі захисту прав людини, де практика Європейського суду з прав людини відіграла ключову роль у формуванні стандартів активної відповідальності держави; надалі ці підходи були розвинуті в доктрині соціальної держави та вітчизняній правовій науці. На цьому теоретичному підґрунті формується система сучасних наукових концепцій позитивних зобов'язань у соціальній сфері, представлених у працях українських і зарубіжних дослідників.

Так, Г. О. Христова розглядає позитивні зобов'язання як результат еволюції класичної ліберальної моделі взаємодії людини і держави, у межах якої первинно домінували лише негативні обов'язки утримання від втручання. Вона підкреслює, що у ХХ столітті під впливом практики Європейського суду з прав людини відбулося «переосмислення ролі держави як активного гаранта прав і свобод».

Науковиця зазначає, що Суд поступово сформував підхід, за яким держава повинна не лише поважати права людини, а й «створювати умови для їх реального здійснення», включно із соціально-економічною сферою [2, с. 18–19].

Особливу увагу Г. О. Христова приділяє структурі позитивних зобов'язань, наголошуючи, що вони охоплюють законодавчі, адміністративні та судові механізми захисту прав. Вона вказує, що держава зобов'язана забезпечувати «ефективну нормативну базу та інституційну спроможність органів влади» для реалізації прав людини [2, с. 21–22]. У соціальній сфері це означає формування комплексної системи соціального захисту, доступу до медицини, освіти та соціальних послуг.

У межах концепції соціальної держави позитивні зобов'язання ґрунтовно аналізує А. Ю. Бадида. У дисертаційному дослідженні дослідниця доводить, що соціальні права не можуть розглядатися як «другорядні» порівняно з громадянськими і політичними, оскільки вони безпосередньо пов'язані з людською гідністю [3, с.14]. Авторка підкреслює, що держава в умовах соціальної правової держави «бере на себе відповідальність за соціальне благополуччя шляхом перерозподілу суспільного продукту» [3, с.16].

А. Ю. Бадида акцентує, що позитивні зобов'язання у соціальній сфері включають не лише формальне закріплення прав, а й матеріальне забезпечення їх реалізації. Зокрема, вона зазначає, що держава зобов'язана гарантувати «мінімальні стандарти гідного існування незалежно від економічної кон'юнктури», критикуючи практику виправдання звуження соціальних прав виключно бюджетними обмеженнями як

несумісну з принципом соціальної держави [3, с.194].

Важливе місце у формуванні сучасного розуміння позитивних зобов'язань держави посідає спільна праця В. Ковтуна та М. Ковтун, у якій комплексно аналізується практика Європейського суду з прав людини в контексті застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини [4].

Автори обґрунтовують, що соціальні права у більшості випадків захищаються Судом опосередковано - через положення статей 2, 3, 8 і 14 Конвенції. Саме такий підхід, на їхню думку, дозволив сформувати стандарт, відповідно до якого ненадання соціальної допомоги, медичної підтримки або житла може розглядатися як порушення фундаментальних конвенційних прав. Водночас дослідники підкреслюють, що ЄСПЛ покладає на держави обов'язок вживати розумних і адекватних заходів для захисту вразливих осіб, насамперед у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення, розглядаючи позитивні зобов'язання як механізм запобігання структурній дискримінації.

Узагальнення сучасних наукових підходів до проблематики позитивних зобов'язань держави у соціальній сфері дозволяє виокремити кілька домінуючих напрямів їх теоретичного осмислення. Насамперед, вони розглядаються як складова загальної теорії прав людини, спрямована на подолання формального підходу до реалізації соціальних прав та забезпечення їх реальної дієвості. Водночас позитивні зобов'язання тлумачаться як елемент принципу соціальної держави й ефективний механізм утвердження людської гідності в умовах соціальних ризиків і вразливості окремих категорій населення. Окрему увагу приділено аналізу

цих зобов'язань крізь призму судової практики та стандартів Конвенції як інструменту реального соціального захисту.

У цьому контексті сучасна українська правова доктрина виходить із комплексного характеру позитивних зобов'язань держави, які охоплюють законодавчий, інституційний, процедурний та матеріальний виміри, спрямовані на формування ефективної системи гарантування соціальних прав.

Виклад основного матеріалу. Відтак наукові напрацювання у цій сфері свідчать, що позитивні зобов'язання у соціальній сфері виступають ключовим правовим інструментом реалізації ідеї соціальної держави, спрямованим на забезпечення реального, а не декларативного характеру соціальних прав. Вони формують нормативну модель відповідальності публічної влади за гідний рівень життя людини та слугують критерієм оцінки ефективності державної соціальної політики в умовах сучасних соціально-економічних і безпекових викликів. Водночас зазначена модель відповідальності не обмежується межами внутрішньодержавного правопорядку, а набуває виразного міжнародно-правового виміру в умовах збройної агресії та масових порушень прав людини.

У цьому контексті проблема позитивних зобов'язань держави логічно поєднується з питаннями міжнародної відповідальності та відшкодування шкоди, завданої внаслідок протиправних дій. Згідно з усталеними принципами міжнародного права про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, держава, яка вчинила міжнародне правопорушення, зобов'язана забезпечити повне відшкодування шкоди, включаючи реституцію, компенсацію та сатисфакцію. Водночас Базові принципи та керівні положення ООН щодо права на засоби

правового захисту і репарації для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права конкретизують зміст цього обов'язку, визначаючи право потерпілих на ефективні засоби правового захисту та на повне й ефективно відшкодування завданої шкоди.

Таким чином, міжнародно-правовий вимір проблеми позитивних зобов'язань у соціальній сфері полягає у співвідношенні індивідуального права постраждалих осіб на репарації з міждержавною відповідальністю держави-агресора та зобов'язаннями держави-жертви щодо забезпечення доступу до ефективних, прозорих і дієвих механізмів компенсації та відновлення порушених соціальних прав.

Разом із тим на національному рівні в Україні досі відсутня цілісна, інтегрована система повного та оперативного відшкодування всіх видів шкоди, заподіяної війною. Наявні законодавчі механізми переважно фрагментарні та орієнтовані на окремі категорії збитків (зокрема, пошкоджене або знищене житло, втрати бізнесу), тоді як немайна шкода, втрати здоров'я, психологічні травми, втрата членів сім'ї або довготривалі соціально-економічні наслідки часто залишаються поза межами системного врегулювання. Значна частина вимог постраждалих осіб підлягає судовому розгляду або залежить від реалізації окремих державних програм, що зумовлює фрагментарність системи відшкодування, нерівномірність доступу до компенсації та зростання процесуальних витрат для потерпілих. Унаслідок цього актуалізується проблема ефективності, оперативності та справедливості національних компенсаційних механізмів в умовах масового характеру завданої шкоди.

Паралельно на міжнародному рівні вже сформовано інституційні механізми реагування, зокрема функціонує міжнародний реєстр збитків, а також розвиваються інституційні передумови для створення компенсаційної комісії з розгляду відповідних претензій. Водночас фактичний доступ українських постраждалих до міжнародних механізмів відшкодування залишається ускладненим унаслідок низки юридичних і процедурних бар'єрів, серед яких - необхідність належного документування завданої шкоди, доведення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і збитками, проблеми юрисдикції та імунітету держави-агресора, відсутність усталених процедур виплат, а також значна тривалість міжнародних проваджень.

У сукупності зазначені чинники формують істотний дисбаланс між формальним міжнародно-правовим визнанням права постраждалих на репарації та їх реальними можливостями ефективної реалізації, що потребує подальшого вдосконалення як національних, так і міжнародних механізмів компенсації з урахуванням принципів доступності, пропорційності та соціальної справедливості.

У науковому вимірі проблема полягає у необхідності комплексного осмислення поєднання трьох взаємопов'язаних елементів: міжнародно-правових зобов'язань щодо репарацій; національних механізмів компенсації шкоди; доступності міжнародних інструментів відшкодування для конкретних постраждалих осіб. Додаткового аналізу потребує порівняльний аспект - досвід держав, які вже проходили через масові компенсаційні процеси після збройних конфліктів або грубих порушень прав людини, з метою визначення ефективних

моделей організації компенсаційних фондів, процедур розгляду претензій і фінансування репарацій.

Отже, постановка проблеми зумовлена існуванням розриву між міжнародно-правовим обов'язком повного відшкодування шкоди та реальним станом забезпечення компенсації постраждалим особам в Україні. Актуальність дослідження визначається необхідністю розроблення системних, юридично узгоджених та фінансово забезпечених коротко- і довгострокових рішень, спрямованих на формування ефективної моделі відшкодування як складової гарантії соціальних прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії.

Міжнародне право наділяє жертв збройної агресії комплексним правом на справедливий правовий захист і репарацію, що ґрунтується на фундаментальних принципах міжнародного правопорядку, універсальних стандартах прав людини та нормах міжнародного гуманітарного права. Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності держави заборонене (ст. 2 (4)), що закріплює загальнообов'язкову норму сучасного міжнародного права про утримання від погрози силою чи її застосування у міждержавних відносинах [5; 1; 6; 7].

Порушення цього припису кваліфікується як міжнародно-протиправне діяння, що тягне за собою міжнародну відповідальність держави-агресора, включно з обов'язком повного відшкодування завданої шкоди.

Вагоме значення для формування сучасної концепції репарацій мають Базові принципи та керівні положення ООН 2005 року щодо права на засоби правового захисту і репарацію для жертв грубих порушень

міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [6]. У зазначеному документі закріплено обов'язок держав забезпечувати повне й ефективно відшкодування шкоди у формах реституції, компенсації, реабілітації, встановлення істини та гарантій неповторення. При цьому компенсація охоплює всі економічно об'єктивно оцінювані втрати, включно з фізичною та майновою шкодою, втраченими можливостями, майбутніми доходами, витратами на лікування та соціальну реінтеграцію, що свідчить про комплексний характер підходу до відновлення порушених прав.

Зобов'язання щодо репарацій також закріплені у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, відповідно до якого держава-правопорушник зобов'язана здійснити повне відшкодування завданої шкоди у формі реституції, компенсації та сатисфакції Комісія міжнародного права ООН [7]. Паралельно норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції та Додатковий протокол I, у поєднанні з усталеною практикою Міжнародного комітету Червоного Хреста, підтверджують принципову можливість і необхідність відшкодування шкоди цивільному населенню, заподіяної внаслідок порушення правил ведення війни [8; 9; 10; 11; 12].

У доктрині та практиці міжнародного права дедалі більшого визнання набуває ідея створення спеціальних компенсаційних механізмів для масових позовів, оскільки звичайні судові процедури не здатні ефективно опрацювати значну кількість однотипних і водночас складних за доказовою базою вимог.

Важливим етапом у міжнародно-правовому закріпленні відповідальності рф за шкоду, завдану Україні, стало ухвалення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй резолюції A/RES/ES-11/5 від 14 листопада 2022 року, у якій було визнано, що рф несе юридичні наслідки за свої міжнародно-протиправні дії та повинна забезпечити повну компенсацію завданих збитків [13]. У цій же резолюції міститься заклик до створення міжнародного механізму реєстрації вимог і подальшого врегулювання питань репарацій, що заклало інституційну основу для формування системи міжнародного відшкодування шкоди.

Водночас зазначений документ не є ізольованим актом, а становить складову ширшої системи міжнародно-правових рішень, ухвалених у межах 11-ї Надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (ES-11), спрямованих на комплексне реагування міжнародної спільноти на повномасштабну агресію російської федерації проти України. До таких актів належать:

- A/RES/ES-11/1 (2 березня 2022 р.) - засудження широкомасштабного вторгнення, вимога повного виведення російських військ і невизнання незаконних «референдумів» [14];
- A/RES/ES-11/2 (24 березня 2022 р.) - акцент на гуманітарних наслідках конфлікту та необхідності захисту цивільного населення [15];
- A/RES/ES-11/3 (7 квітня 2022 р.) - рекомендація щодо призупинення членства Російської Федерації у Раді з прав людини ООН [16];
- A/RES/ES-11/4 (12 жовтня 2022 р.) - підтвердження незаконності спроб анексії українських територій і заклик до їх невизнання [17];

- A/RES/ES-11/5 (14 листопада 2022 р.)
- формування механізмів відшкодування шкоди, завданої агресією [18];

- A/RES/ES-11/6 (23 лютого 2023 р.) та A/RES/ES-11/7 (24 лютого 2025 р.) - визначення принципів досягнення всеосяжного, справедливого та тривалого миру в Україні на основі Статуту ООН [19].

У сукупності зазначені резолюції формують системну політико-правову відповідь міжнародної спільноти на воєнну агресію, поєднуючи засудження протиправних дій держави-агресора, утвердження стандартів захисту прав людини та окреслення напрямів реалізації міжнародно-правової відповідальності й механізмів репарацій.

Водночас слід ураховувати, що резолюції Генеральної Асамблеї ООН за своєю правовою природою мають рекомендаційний характер і не створюють безпосередньо юридично обов'язкових зобов'язань для держав. Проте в системі міжнародного права вони відіграють важливу роль як інструмент формування міжнародних стандартів поведінки, тлумачення положень Статуту ООН та відображення консолідованої позиції міжнародної спільноти щодо кваліфікації певних дій як міжнародно-протиправних. У контексті агресії проти України відповідні резолюції виконують функцію політико-правової легітимації вимог щодо відповідальності держави-агресора та відшкодування завданої шкоди.

Зазначені акти мають також істотне значення для розвитку національних механізмів компенсації, оскільки вони формують міжнародно визнану основу для запровадження внутрішньодержавних процедур обліку збитків, документування шкоди, створення спеціальних компенсаційних фондів і програм підтримки

постраждалих осіб. Орієнтація на положення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН сприяє узгодженню національного законодавства з міжнародними стандартами репарацій, підвищує легітимність рішень органів державної влади та зміцнює позиції України у майбутніх міжнародних компенсаційних процедурах.

Таким чином, на універсальному рівні було сформовано політико-правову основу для інституціоналізації процесу відшкодування шкоди, завданої агресією проти України, зокрема через вищезгадану резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 від 14 листопада 2022 року.

На регіональному рівні ключову роль у формуванні компенсаційної інфраструктури відіграє Рада Європи. У підсумкових документах Саміту глав держав і урядів Ради Європи (Рейк'явік, 16–17 травня 2023 року) було підтверджено необхідність створення комплексного механізму компенсацій, що включає реєстр збитків, подальшу компенсаційну комісію та відповідний фонд [20].

У межах реалізації зазначених рішень уже функціонує Міжнародний реєстр збитків для України (Register of Damage for Ukraine) - спеціально створена міжнародна організація під егідою Ради Європи, яка здійснює збір, систематизацію та первинну верифікацію інформації про шкоду, завдану з 24 лютого 2022 року [21]. Його призначення полягає у фіксації та документуванні потенційних вимог без здійснення остаточної юридичної кваліфікації чи визначення розміру компенсації.

Наступним етапом передбачено розроблення відкритого міжнародного договору під егідою Ради Європи щодо створення Міжнародної комісії з претензій для України, уповноваженої розглядати

узагальнені заяви та визначати розмір компенсацій із залученням незалежних експертів. Відкритий характер майбутнього інструменту, передбачений рішеннями Рейк'явікського саміту, має забезпечити його універсальність, легітимність та широке міжнародне визнання.

У сфері міжнародного кримінального права додаткові механізми підтримки потерпілих передбачені Римським статутом Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, зокрема статтею 79, яка допускає створення та функціонування Довірчого фонду для потерпілих [22]. Діяльність Фонду спрямована на реабілітацію та соціальне відновлення жертв воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду [23].

Водночас потенціал зазначених інституцій є обмеженим у частині масштабного відшкодування цивільних майнових збитків, завданих унаслідок повномасштабної війни. Це зумовлює об'єктивну необхідність формування спеціалізованих компенсаційних механізмів поза межами кримінальної юстиції, здатних забезпечити масовий, процедурно спрощений і фінансово стійкий процес виплат.

Отже, міжнародне право формально і змістовно визнає право громадян України на компенсацію втрат, спричинених збройною агресією, що впливає з принципу відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, закріпленого у Статтях про відповідальність держав (2001) [7], а також підтверджено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 від 14 листопада 2022 року «Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine» [13]. У цій резолюції прямо зазначено необхідність створення міжнародного механізму

відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діяннями рф.

На інституційному рівні першим етапом формування міжнародного компенсаційного механізму стало створення Міжнародного реєстру збитків відповідно до Резолюції Комітету міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 [24]. Офіційний портал реєстру підтверджує, що він призначений для фіксації заяв фізичних та юридичних осіб щодо шкоди, заподіяної після 24 лютого 2022 року. Станом на початок 2026 року відкрито п'ятнадцять кластерів (категорій) заяв, що охоплюють пошкодження та знищення житла, тілесні ушкодження, вимушене переміщення, втрату життя близьких, сексуальне насильство, катування, втрату джерел існування та інші форми шкоди.

Водночас національна система компенсації перебуває на стадії формування. Ключовим спеціальним актом є Закон України № 2923-IX від 23 лютого 2023 року «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України» [25]. Законом запроваджено механізм державної компенсації власникам житла, створено Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна та визначено форми компенсації (грошові виплати, житлові сертифікати, фінансування відновлювальних робіт).

Підзаконне регулювання деталізує окремі процедури, передбачені Законом № 2923-IX: постанова КМУ № 381 від 21.04.2023 - щодо надання компенсації для відновлення пошкоджених об'єктів; постанова КМУ № 600 від 30.05.2023 - щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна; постанова КМУ № 624 від 13.06.2023- щодо

ведення та використання Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок збройної агресії рф [26].

Загальною цивільно-правовою підставою відшкодування шкоди залишаються положення Цивільного кодексу України [27]. Так, стаття 22 ЦК України визначає склад збитків та гарантує право особи на їх повне відшкодування, а стаття 23 передбачає право на компенсацію моральної шкоди. Стаття 1166 встановлює загальний обов'язок відшкодування майнової шкоди, завданої неправомірними діями.

Водночас чинне законодавство України не містить комплексного нормативного механізму відшкодування всіх форм шкоди, завданої війною, зокрема втрати доходів, соціальної дезадаптації, довгострокових медичних наслідків, втрати працездатності чи системної моральної шкоди. Компенсаційна модель має фрагментарний характер і орієнтована переважно на житлову нерухомість, що підтверджує початковий етап формування національної системи репарацій.

Судова практика у справах про відшкодування воєнних збитків залишається фрагментарною та неоднорідною, зокрема через процесуальні та доказові труднощі, а також через проблему реального виконання рішень проти держави-агресора. Ключовим орієнтиром для національних судів стала позиція Верховного Суду щодо можливості не застосовувати судовий імунітет рф у спорах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21) розглядав позов до рф про відшкодування моральної шкоди, а саме рішення доступне в ЄДРСР за ідентифікатором [28].

Узагальнення та систематизація підходів Верховного Суду щодо імунітету рф і пов'язаних спорів наведені в офіційних матеріалах Верховного Суду (презентації/дайджести), які прямо посилаються на відповідні рішення ЄДРСР, включно з та іншими прикладами у цій категорії справ [29; 30].

Водночас практична результативність судового захисту часто знижується через складність виконання рішень і фактичну відсутність простих механізмів стягнення з держави-агресора; ця проблема фіксується й у спеціалізованих аналітичних оглядах, присвячених виконанню рішень за позовами проти рф [31]. Додатково ускладнює захист доведення причинно-наслідкового зв'язку та обсягу немайнових втрат у масових ситуаціях війни; відповідні труднощі (особливо щодо моральної шкоди) аналізуються в експертних матеріалах [32].

На практичному рівні істотну роль у фіксації та первинному “запуску” компенсаційних процедур відіграють цифрові інструменти держави. Зокрема, через “Дію” передбачено подання повідомлення про пошкоджене майно, а також функціонує програма eВідновлення / eRecovery як адміністративний механізм компенсації за пошкоджене або знищене житло [33-36].

Паралельно формуються міжнародні елементи компенсаційної архітектури. У межах Ради Європи працює Register of Damage for Ukraine (RD4U) як механізм реєстрації заяв та доказів (тобто фіксації претензій, а не присудження виплат). Офіційні повідомлення Ради Європи від 23.02.2026 підтверджують відкриття 15-ї категорії (кластера) заяв у Реєстрі [37]. Водночас Рада Європи у своїх офіційних комунікаціях підкреслює, що наступним етапом має стати запуск International Claims

Commission (Комісії з розгляду вимог), яка разом із реєстром має утворити основу майбутнього механізму компенсації [38; 39].

Отже, національні механізми відшкодування шкоди, завданої війною, зазнали певної інституціоналізації та законодавчого оформлення, насамперед у сфері компенсації житлових втрат і підтримки підприємницької діяльності. Ключовим нормативним актом у цій сфері є Закон України № 2923-IX від 23.02.2023, а також підзаконні акти Кабінету Міністрів України, зокрема постанови № 600 від 30.05.2023 та № 624 від 13.06.2023 [26; 40; 41].

Інституційно ці механізми реалізуються через програму «Відновлення / eRecovery у межах цифрової платформи «Дія». Водночас чинна модель залишається фрагментарною та вибірковою і не охоплює повного спектра матеріальних і немайнових втрат, зокрема втрати доходів, шкоди здоров'ю, соціальної дезадаптації та психологічних наслідків війни, що неодноразово підкреслювалося в аналітичних звітах міжнародних організацій [42].

Значна частина постраждалих осіб стикається з бюрократичними процедурами, складністю доказування та фінансовими обмеженнями держави, що знижує реальну доступність компенсаційних механізмів [31]. Удосконалення національної системи відшкодування шляхом спрощення процедур, уніфікації критеріїв та розширення переліку компенсованих втрат є необхідною умовою формування ефективної моделі захисту соціальних прав.

Для оцінки ефективності підходів до масових компенсацій (mass claims) у міжнародній практиці використовується концепція спеціалізованих адміністративних або квазі-судових механізмів, здатних стандартизувати доказування та

забезпечувати однакові підходи до розгляду сотень тисяч заяв [6].

Найбільш показовим прикладом є United Nations Compensation Commission (UNCC), створена після агресії Іраку проти Кувейту. За офіційними даними UNCC, було подано близько 2,7 млн претензій, а присуджено компенсацій на суму понад 52,4 млрд дол. США; остаточні виплати завершено у січні 2022 року [43]. Фінансування здійснювалося за рахунок відрахувань від експорту іракської нафти, що забезпечувало стабільне джерело виплат [44].

Іншу модель демонструє Боснія і Герцеговина, де реалізація «майнових законів» дозволила досягти рівня виконання рішень близько 93 % до початку 2004 року [45; 46]. Паралельно діяла Комісія з розгляду майнових вимог біженців і переміщених осіб (CRPC), яка ухвалила понад 300 000 рішень, частина з яких потребувала додаткового національного розгляду [47].

У Косово в межах місії UNMIK функціонувала Housing and Property Claims Commission, яка розглянула 29 160 справ, однак частина рішень тривалий час залишалася невиконаною через інституційні та політичні обмеження [48]. Це підтверджує, що ефективність компенсаційних механізмів залежить не лише від процедури розгляду, а й від виконавчої спроможності.

На цьому тлі українська модель має подвійний характер: поєднання національних адміністративних програм і міжнародної архітектури, що формується поетапно (реєстр - комісія - фонд). Як зазначено вище, наразі вже функціонує Register of Damage for Ukraine (RD4U), який здійснює фіксацію заяв та доказів [21]. Водночас RD4U не здійснює виплат, а є лише підготовчим елементом майбутнього компенсаційного механізму,

наступним компонентом якого має стати International Claims Commission [38].

Таким чином, український Закон № 2923-IX є ефективним прикладом позасудового адміністративного механізму, однак він охоплює лише вузький сегмент шкоди, пов'язаний з нерухомістю. Порівняння з моделями UNCC, Боснії та Косова свідчить про наявність ризиків нерівності доступу, фрагментації компенсаційних каналів та відсутності стабільного джерела фінансування.

Звідси випливає необхідність поєднання спрощених процедур доказування, координації реєстрів, уніфікації термінології та розвитку міжнародних фінансових механізмів. Без завершення міжнародної компенсаційної архітектури та створення надійного фонду виплат національна система ризикує залишитися інструментом фіксації втрат без повноцінного відновлення порушених соціальних прав.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що визначальним викликом у відновленні соціальних прав є розрив між формальним визнанням права постраждалих на відшкодування та їхньою реальною спроможністю отримати своєчасне, зрозуміле й справедливе відновлення. Фрагментарність нормативних і процедурних інструментів, різні стандарти доказування та нерівні критерії доступу зумовлюють нерівномірне відшкодування комплексної шкоди соціальним правам і послаблюють довіру до механізмів захисту. За таких умов позитивні зобов'язання держави потребують інституційного й процедурного «збирання» в узгоджену систему, а не реалізації через набір ізольованих програм і розрізнених процесів.

Війна актуалізувала розуміння соціальних прав як прав, ефективність яких визначається не лише ресурсною

спроможністю держави, а насамперед її здатністю забезпечити мінімальні стандарти гідності, реальну доступність процедур захисту та практичне відновлення порушеного стану. У цьому контексті доктрина позитивних зобов'язань набуває прикладного значення: вона задає стандарт належної поведінки публічної влади, що поєднує вимоги поваги, захисту та забезпечення прав і вимагає активних регуляторних, організаційних і фінансових дій у кризових та воєнних умовах. Відтак вирішальним стає не лише проголошення соціальних прав, а їхня процедурна здійсненність - наявність зрозумілих, недискримінаційних і результативних механізмів доступу до допомоги, компенсації, реабілітації та соціальної підтримки.

Міжнародно-правовий вимір відшкодування шкоди та відновлення соціальних прав ґрунтується на загальних нормах відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння та універсальних стандартах права на ефективний засіб правового захисту і репарацію, вихідним пунктом яких є принцип повного та ефективного відшкодування. У цій логіці визначальним є не лише формальне закріплення права постраждалої особи на репарації, а практична результативність механізмів: доступність і зрозумілість процедур, відсутність дискримінаційних бар'єрів, пропорційність доказових вимог та реальність виконання рішень. Саме тому міжнародні механізми фіксації й опрацювання вимог доцільно розглядати як складову ширшої архітектури відновлення соціальних прав, а не як технічний облік втрат, відірваний від потреб людини та її здатності реально отримати допомогу й відшкодування.

Водночас ключовою залишається проблема фактичної досяжності відновлення: національна система загалом зберігає фрагментарність, оскільки різні види шкоди та порушень соціальних прав регулюються різними інструментами з неоднаковими правилами доступу, строками й стандартами доказування. Унаслідок цього відновлення соціальних прав у частині здоров'я, працездатності, доходів, доступу до послуг, реабілітації та соціальної підтримки відбувається нерівномірно й не забезпечує цілісного підходу до потреб постраждалих. На практиці це означає множинність процедур, дублювання подання одних і тих самих даних, непередбачуваність результату, а інколи - фактичну втрату доступу до відновлення через надмірну формалізацію або розриви між різними «каналами» захисту.

За таких умов позитивні зобов'язання держави мають набути чіткої практичної форми: соціальні програми й компенсаційні рішення повинні спиратися на єдині мінімальні стандарти доступності, справедливості та доказової пропорційності, а також на уніфіковані правила для ключових категорій порушень соціальних прав. Доцільним є формування рамкового підходу, який розглядає воєнну шкоду як системний вплив на соціальні права і відповідно потребує інтегрованих рішень щодо обліку, оцінки, пріоритизації вразливих груп і процедурного супроводу. Практичним інструментом може стати стандартизація «дорожніх мап» для постраждалих осіб із прозорими умовами доступу, чіткими строками та однаковими базовими вимогами до доказів, а також максимальне використання даних державних реєстрів, щоб зменшити адміністративний тягар заявника та уникати повторного документування.

Окремого значення набуває синхронізація національних процедур із міжнародною компенсаційною архітектурою, що формується поетапно й передбачає розмежування стадії фіксації шкоди та стадії її розгляду й присудження. Національні механізми у такій конструкції мають розвиватися як функціонально сумісні з міжнародними: забезпечувати первинну підтримку «тут і тепер», стандартизувати доказування, накопичувати зіставні дані та мінімізувати ризик втрати права на звернення через процедурну складність. Паралельно необхідно посилювати інституційну спроможність безоплатної правової допомоги саме під масові компенсаційні та відновлювальні процедури, оскільки без доступного юридичного супроводу для значної частини постраждалих позитивні зобов'язання держави фактично не досягають результату.

Фінальним системним викликом залишається забезпечення реальної виплатної спроможності та довіри до механізмів відновлення: без стійкої фінансової моделі, прозорих правил пріоритизації й узгодженості процедур існує ризик, що документування втрат випереджатиме практичне відновлення прав. Тому ефективний захист соціальних прав в умовах війни має вимірюватися не кількістю програм чи норм, а здатністю правової системи забезпечити масовий, доступний, процедурно зрозумілий і результативний механізм відновлення, який поєднує національний рівень первинної підтримки з міжнародною архітектурою репарацій і гарантує людині реальну можливість повернутися до мінімальних стандартів гідного життя.

Література:

1. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, para. 1 of the Covenant)*. 1990. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-3-nature-states> (дата звернення: 26.02.2026).
2. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави щодо прав людини: основні етапи формування *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 16–32.
3. Бадида А. Ю. *Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти* : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Ужгород, 2017. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b01df211-c8b7-452c-b1f7-474e4a0591c3/content> (дата звернення: 26.02.2026).
4. Ковтун В., Ковтун М. Позитивні зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини. *Адвокат Post*. URL: <https://advokatpost.com/pozytyvni-zobov-iazannia-za-ievropejskoju-konventsiiu-z-prav-liudyny-vitalij-ta-maryna-kovtun/>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй (український переклад) : міжнародний договір від 26.06.1945 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_010 (дата звернення: 25.02.2026).
6. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law : Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2005 No. 60/147. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation> (дата звернення: 25.02.2026).
7. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / International Law Commission. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 24.02.2026).
8. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : міжнародний договір від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата звернення: 26.02.2026).
9. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі : міжнародний договір від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (дата звернення: 26.02.2026).
10. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнародний договір від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 26.02.2026).
11. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний договір від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 26.02.2026).
12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнародний договір від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 26.02.2026).
13. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/5. New York : United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/5> (дата звернення: 26.02.2026).
14. Aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/1. New York : United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/1> (дата звернення: 26.02.2026).
15. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/2. New York : United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/A/RES/ES-11/2> (дата звернення: 25.02.2026).
16. Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council : resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/3. New York: United Nations, 2022.

URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/3> (дата звернення: 25. 02.2026).

17. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/4. New York : United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/4> (дата звернення: 26.02.2026).

18. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/5. New York : United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/5> (дата звернення: 26.02.2026).

19. Advancing a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/7. New York: United Nations, 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/7> (дата звернення: 26.02.2026).

20. Council of Europe. *Reykjavik Declaration*. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/about-us/reykjavik-declaration> (дата звернення: 26.02.2026).

21. Register of Damage for Ukraine. Official website. URL: <https://www.rd4u.coe.int> (дата звернення: 26.02.2026).

22. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).

23. Trust Fund for Victims. Official website. URL: <https://www.trustfundforvictims.org> (дата звернення: 26.02.2026).

24. Resolution CM/Res(2023)3 on the establishment of the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680ab2593 (дата звернення: 26.02.2026).

25. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

26. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги “єВідновлення” : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

27. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.02.2026).

28. Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. Постанова від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21) : ЄДРСР, № 104086064. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 24.02.2026).

29. Верховний Суд. Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ : презентаційні матеріали (Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf (дата звернення: 26.02.2026).

30. Верховний Суд. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних з війною (рішення, внесені до ЄДРСР, з лютого 2022 року по вересень 2024 року). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf (дата звернення: 26.02.2026).

31. Центр демократії та верховенства права. Виконання рішень судів за позовами проти Росії: пропозиції щодо вирішення проблеми (24.04.2025). URL: <https://dc.org.ua/news/vykonannya-rishen-sudiv-za-pozovamy-protu-rosiyyi-propozyciyi-schodovyrishennya-problemy> (дата звернення: 26.02.2026).

32. IZI Institute. Відшкодування моральної шкоди, завданої війною (22.01.2025). URL:

https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/22/vidshkoduvannia-moralnoi-shkody-_xSmvyoy.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

33. Дія: Єдиний портал державних послуг. Повідомити про пошкоджене майно. URL: <https://diia.gov.ua/services/poshkodzhene-majno> (дата звернення: 26.02.2026).

34. Дія: Єдиний портал державних послуг. «Відновлення (сторінка програми та послуг). URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/uevidnovlennia> (дата звернення: 26.02.2026).

35. Дія: Єдиний портал державних послуг. Компенсація за пошкоджене або знищене майно. URL: <https://diia.gov.ua/services/kompensaciya-za-poshodzhene-majno> (дата звернення: 26.02.2026).

36. «Відновлення (eRecovery). Офіційний вебсайт сервісу. URL: <https://erecovery.diia.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2026).

37. Council of Europe. Register of Damage opens claims to Ukrainian refugees abroad (23 February 2026). URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/register-of-damage-opens-claims-to-ukrainian-refugees-abroad> (дата звернення: 24.02.2026).

38. Council of Europe. Council of Europe conference to launch International Claims Commission for Ukraine (09 December 2025). URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/council-of-europe-conference-to-launch-international-claims-commission-for-ukraine> (дата звернення: 23.02.2026).

39. Government of the Netherlands. Netherlands to host International Claims Commission for Ukraine : News item (17-12-2025). URL: <https://www.government.nl/latest/news/2025/12/17/netherlands-to-host-international-claims-commission-for-ukraine> (дата звернення: 25.02.2026)..

40. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF> (дата звернення: 26.02.2026)..

41. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових

дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 624 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF> (дата звернення: 26.02.2026).

42. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment (Press Release, 23 March 2023). URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment> (дата звернення: 26.02.2026).

43. United Nations Compensation Commission. Official website. URL: <https://uncc.un.org/en> (дата звернення: 26.02.2026).

44. United Nations Office at Geneva. UNITED NATIONS COMPENSATION COMMISSION PAYS OUT \$ 230 MILLION (27 October 2020). URL: <https://www.un Geneva.org/en/news-media/statements-and-speeches/2020/10/united-nations-compensation-commission-pays-out-230> (дата звернення: 25.02.2026).

45. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Honouring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina: Doc. 10203 / Report (2004). URL: <https://pace.coe.int/files/10559/html> (дата звернення: 26.02.2026).

46. Office of the High Representative. In February 2004, the Property Laws Implementation in Bosnia and Herzegovina remains at 93 percent (Press release, 2004). URL: <https://www.ohr.int/in-february-2004-the-property-laws-implementation-in-bosnia-and-herzegovina-remains-at-93-percent-2/> (дата звернення: 26.02.2026).

47. Office of the High Representative. Decision on the Law on Implementation of the Decisions of the Commission for Real Property Claims of Displaced Persons and Refugees (27 October 1999). URL: <https://www.ohr.int/decision-on-the-law-on-implementation-of-the-decisions-of-the-commission-for-real-property-claims-of-displaced-persons-and-refugees/> (дата звернення: 23.02.2026).

48. United Nations Security Council. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim

Administration Mission in Kosovo: S/2007/582 (28 September 2007). URL: <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s-2007-582.pdf> (дата звернення: 25.02.2026).

Reference:

1. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, para. 1 of the Covenant). 1990. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-3-nature-states> (data zvernennya: 26.02.2026).

2. Hristova G. O. Doktrina pozitivnih zobov'yazan derzhavi shodo prav lyudini: osnovni etapi formuvannya // Derzhavne budivnictvo ta misceve samovryaduvannya. 2013. Vip. 26. S. 16–32.

3. Badida A. Yu. Socialna derzhava v umovah globalizaciyi: teoretichni ta porivnyalno-pravovi aspekti: dis. ... kand. yurid. nauk: spec. 12.00.01. Uzhgorod, 2017. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstream/s/b01df211-c8b7-452c-b1f7-474e4a0591c3/content> (data zvernennya: 26.02.2026).

4. Kovtun V., Kovtun M. Pozitivni zobov'yazannya za Yevropejskoyu konvenciyeyu z prav lyudini. Advokat Post. URL: <https://advokatpost.com/pozytyvni-zobov-iazannia-za-ievropejskoju-konventsieju-z-prav-liudyny-vitalij-ta-maryna-kovtun/>

5. Statut Organizaciyi Ob'yednanih Nacij (ukrayinskij pereklad): mizhnarodnij dogovir vid 26.06.1945 r. // Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayini»/Verhovna Rada Ukrayini. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_010 (data zvernennya: 25.02.2026).

6. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2005 No. 60/147. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation> (data zvernennya: 25.02.2026).

7. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / International Law Commission. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (data zvernennya: 24.02.2026).

8. Zhenevska konvenciya pro polipshennya doli poraneni i hvorih u diyuchih armiyah: mizhnarodnij dogovir vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (data zvernennya: 26.02.2026).

9. Zhenevska konvenciya pro polipshennya doli poraneni, hvorih ta osib, yaki zaznali korabelnoyi avariyi, zi skladu zbrojnih sil na mori: mizhnarodnij dogovir vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (data zvernennya: 26.02.2026).

10. Zhenevska konvenciya pro povodzhennya z vijskovopolonenimi: mizhnarodnij dogovir vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (data zvernennya: 26.02.2026).

11. Zhenevska konvenciya pro zahist civilnogo naselennya pid chas vijni : mizhnarodnij dogovir vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (data zvernennya: 26.02.2026).

12. Dodatkovij protokol do Zhenevskih konvencij vid 12 serpnja 1949 roku, sho stosuyetsya zahistu zhertv mizhnarodnih zbrojnih konfliktiv (Protokol I): mizhnarodnij dogovir vid 08.06.1977 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (data zvernennya: 26.02.2026).

13. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/5. New York: United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/5> (data zvernennya: 26.02.2026).

14. Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/1. New York: United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/1> (data zvernennya: 26.02.2026).

15. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/2. New York:

United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/A/RES/ES-11/2> (data zvernennya: 25.02.2026).

16. Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/3. New York: United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/3> (data zvernennya: 25.02.2026).

17. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/4. New York: United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/4> (data zvernennya: 26.02.2026).

18. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/5. New York: United Nations, 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/5> (data zvernennya: 26.02.2026).

19. Advancing a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/7. New York: United Nations, 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/7> (data zvernennya: 26.02.2026).

20. Council of Europe. Reykjavik Declaration. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/about-us/reykjavik-declaration> (data zvernennya: 26.02.2026).

21. Register of Damage for Ukraine. Official website. URL: <https://www.rd4u.coe.int> (data zvernennya: 26.02.2026).

22. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (data zvernennya: 26.02.2026).

23. Trust Fund for Victims. Official website. URL: <https://www.trustfundforvictims.org> (data zvernennya: 26.02.2026).

24. Resolution CM/Res (2023)3 on the establishment of the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?ob

jectid=0900001680ab2593 (data zvernennya: 26.02.2026).

25. Pro kompensaciyu za poshkodzhennya ta znishennya okremih kategorij ob'yektiv neruhomogo majna vnaslidok bojovih dij, teroristichnih aktiv, diversij, sprichinenih zbrojnoyu agresiyeyu Rosijskoyi Federaciyi proti Ukrajini: Zakon Ukrajini vid 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (data zvernennya: 26.02.2026).

26. Pro zatverdzhennya Poryadku nadannya kompensaciyi dlya vidnovlennya okremih kategorij ob'yektiv neruhomogo majna, poshkodzenih vnaslidok bojovih dij, teroristichnih aktiv, diversij, sprichinenih zbrojnoyu agresiyeyu Rosijskoyi Federaciyi, z vikoristannyam elektronnoyi publichnoyi poslugi "yeVidnovlennya": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajini vid 21.04.2023 № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennya: 26.02.2026).

27. Civilnij kodeks Ukrajini: Zakon Ukrajini vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennya: 25.02.2026).

28. Verhovnij Sud. Kasacijnij civilnij sud. Postanova vid 14.04.2022 u spravi № 308/9708/19 (provadzhennya № 61-18782sv21): YeDRSR, № 104086064. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (data zvernennya: 24.02.2026).

29. Verhovnij Sud. Vidshkoduvannya shkodi, zavdanoyi zbrojnoyu agresiyeyu RF: prezentacijni materiali (Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf (data zvernennya: 26.02.2026).

30. Verhovnij Sud. Dajdzhest sudovoyi praktiki Verhovnogo Sudu u spravah, pov'yazanih z vijnoyu (rishennya, vneseni do YeDRSR, z lyutogo 2022 roku po veresen 2024 roku). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf (data zvernennya: 26.02.2026).

31. Centr demokratiji ta verhovenstva prava. Vikonannya rishen sudiv za pozovami proti Rosiyi:

propozyciyi shodo virishennya problemi (24.04.2025). URL: <https://dc.org.ua/news/vykonannya-rishen-sudiv-za-pozovamy-proti-rosiyi-propozyciyi-schodo-vyrishennya-problemy> (data zvernennya: 26.02.2026).

32. IZI Institute. Vidshkoduvannya moralnoyi shkodi, zavdanoyi vijnoyu (22.01.2025). URL: https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/22/vidshkoduvannya-moralnoi-shkody-_xSmvyoy.pdf (data zvernennya: 23.02.2026).

33. Diya: Yedinij portal derzhavnih poslug. Povidomiti pro poshkodzhene majno. URL: <https://diia.gov.ua/services/poshkodzhene-majno> (data zvernennya: 26.02.2026).

34. Diya: Yedinij portal derzhavnih poslug. yeVidnovlennya (storinka programi ta poslug). URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/yevidnovlennia> (data zvernennya: 26.02.2026).

35. Diya: Yedinij portal derzhavnih poslug. Kompensaciya za poshkodzhene abo znishene majno. URL: <https://diia.gov.ua/services/kompensaciya-za-poshkodzhene-majno> (data zvernennya: 26.02.2026).

36. yeVidnovlennya (eRecovery). Oficijnij veb-sajt servisu. URL: <https://erecovery.diia.gov.ua/> (data zvernennya: 26.02.2026).

37. Council of Europe. Register of Damage opens claims to Ukrainian refugees abroad (23 February 2026). URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/register-of-damage-opens-claims-to-ukrainian-refugees-abroad> (data zvernennya: 24.02.2026).

38. Council of Europe. Council of Europe conference to launch International Claims Commission for Ukraine (09 December 2025). URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/council-of-europe-conference-to-launch-international-claims-commission-for-ukraine> (data zvernennya: 23.02.2026).

39. Government of the Netherlands. Netherlands to host International Claims Commission for Ukraine: News item (17-12-2025). URL: <https://www.government.nl/latest/news/2025/12/17/netherlands-to-host-international-claims-commission-for-ukraine> (data zvernennya: 25.02.2026).

40. Pro zatverdzhennya Poryadku nadannya kompensaciyi za znisheni ob'ekti neruhomogo majna: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 30.05.2023 № 600 // Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayini» / Verhovna Rada Ukrayini. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF> (data zvernennya: 26.02.2026).

41. Deyaki pitannya zabezpechennya funkcionuvannya Derzhavnogo reyestru majna, poshkodzhеного та знiшеного vnaslidok bojovih dij, teroristichnih aktiv, diversij, sprichinenih zbrojnoyu agresiyeyu Rosijskoyi Federaciyi proti Ukrayini : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 13.06.2023 № 624 // Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayini» / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF> (data zvernennya: 26.02.2026).

42. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment (Press Release, 23 March 2023). URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment> (data zvernennya: 26.02.2026).

43. United Nations Compensation Commission. Official website. URL: <https://uncc.un.org/en> (data zvernennya: 26.02.2026).

44. United Nations Office at Geneva. united nations compensation commission pays out \$ 230 million (27 October 2020). URL: <https://www.un Geneva.org/en/news-media/statements-and-speeches/2020/10/united-nations-compensation-commission-pays-out-230> (data zvernennya: 25.02.2026).

45. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Honouring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina: Doc. 10203 / Report (2004). URL: <https://pace.coe.int/files/10559/html> (data zvernennya: 26.02.2026).

46. Office of the High Representative. In February 2004, the Property Laws Implementation in Bosnia and Herzegovina remains at 93 percent (Press release, 2004). URL: <https://www.ohr.int/in-february-2004-the-property-laws-implementation-in-bosnia-and-herzegovina-remains-at-93-percent-2/> (data zvernennya: 26.02.2026).

47. Office of the High Representative. Decision on the Law on Implementation of the Decisions of the Commission for Real Property Claims of Displaced Persons and Refugees (27 October 1999). URL: <https://www.ohr.int/decision-on-the-law-on-implementation-of-the-decisions-of-the-commission-for-real-property-claims-of->

displaced-persons-and-refugees/ (data zvernennya: 23.02.2026).

48. United Nations Security Council. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo: S/2007/582 (28 September 2007). URL: <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s-2007-582.pdf> (data zvernennya: 25.02.2026).

Arsentieva O. S., Mezeria O. A. Social rights in wartime: the state's positive obligations and international legal mechanisms for compensation for damage. – Article.

The article full-scale war has brought social rights in Ukraine into focus not only within domestic social policy, but also in terms of international responsibility and compensation for damage, since violations of the rights to housing, social protection, medical assistance, education, work, and a dignified standard of living have acquired a massive and systemic character. The article conceptualizes social rights as rights that require effective legal safeguarding even under extraordinary pressure on the state, and links their effectiveness to the public authorities' capacity to secure minimum standards of human dignity, ensure accessible remedies, and deliver practical restoration of violated rights.

The methodological foundation of the study is the doctrine of positive obligations of the state and the «respect–protect–fulfil» framework, which allows the wartime context to be understood as a situation where mere non-interference is insufficient and where proactive regulatory, organizational, and procedural measures for vulnerable groups are essential. It is substantiated that, in wartime, positive obligations operate as a legal standard of due state conduct that transforms formal guarantees into real opportunities for access to assistance, rehabilitation, and social reintegration.

The article analyzes the international legal framework of reparations through the prism of general principles of state responsibility for internationally wrongful acts and universal standards of the right to an effective remedy and reparation. It outlines the logic of the emerging compensation

architecture in which documentation and registration of damage constitute an evidentiary basis for future adjudication of claims, and it identifies practical barriers to the realization of the right to compensation. The study shows that national compensation mechanisms remain fragmented and do not fully cover the range of pecuniary and non-pecuniary losses related to loss of income, health damage, long-term rehabilitation, and the psychosocial consequences of war.

The paper proposes directions for improvement: harmonizing approaches to the recording and assessment of damage, simplifying evidentiary standards for typical wartime scenarios, aligning registers and procedures, and strengthening the institutional capacity of legal aid. It argues that synchronizing the state's positive obligations with national and international compensation instruments is a prerequisite for the genuine restoration of social rights and the advancement of social justice during war.

Keywords: martial law; European Court of Human Rights; armed aggression; compensation for damage; international responsibility of the state; international human rights protection; positive obligations of the state; reparations; social protection; social rights.

Авторська довідка:

Арсентьєва Олена Сергіївна – кандидатка юридичних наук, професорка, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,

<https://orcid.org/0000-0001-7959-8524>

Мезеря Олександр Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля <https://orcid.org/0000-0002-0610-3508>

Дата подачі статті автором 05.03.2026.

Дата прийняття після рецензування 20.03.2026.

Дата публікації 09.05.2026